

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

PUDUNGWANA 2013

MATSHWAO: 70

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena, e na le maqephe a 11.

DITAELO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Thutapuo le tshebediso ya puo	(30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya karolo E NNGWE le E NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
10. Dipotso TSOHLE di arajwe ka Sesotho.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko, o nto araba dipotso tsohle tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA 1

Bala tema ena e latelang mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

Ntho e nngwe eo Dillo a e elelletsweng ha a fihla sekolong sena, ke hore o fumane ho na le bana ba hlahang dibakeng tse fapafapaneng ho lena la Afrika Borwa. Ho ne ho na le ba hlahang Natala le Teransefala, Koloni le yona re ntse re sa e lebale kapa hona ho e qhelela ka thoko.

Ba bang batswadi ba bona ba ba isitse moo sekolong e le ho leka ho ba arohanya le metswalle e mebe, e neng e se e iketsetsa ntho disele mona makeisheneng. Ho be le ba mona ba isitsweng hore ba bonwe hore ke bomora kapa moradi wa semanyemanyane. O apara marikgwe kapa mese ya ditjhelete, tse sa aparweng ke ba kojwana di mahetleng. Ho nto ba le methwaela eo o bonang hore motho wa bona o tseba hantle seo batswadi ba mo iseditseng sona moo sekolong. Hohle moo o mmonang teng, o tshwanetse ho mo fumana a ntse a etsa mosebetsi wa hae wa sekolo, kapa a phehisana kgang le ba bang ka e nngwe ya dithuto tse balwang ka sehlopheng.

Dillo o ne a wela ho lena lefapha he. Le dithutong tsa hae o ile a hla a ipaka hore yena ha a tliisa masawana mona sekolong. Tlhodisano e ne e hlile e le ngata ka sehlopheng sa hae, ho sa tshwane le kwana ha habo moo a neng a iphethela mohwalotso feela. Hona ha baka hore hwa ho tona ho sebetse ka matla le ho feta.

Lemong seo Dillo a balang foromo ya bone, ke ha a kgethwa ho ba modulasetulo wa komiti ya boithabiso. Letsoho la hae ya ba mohlankana e mong eo ha habo e leng Maokeng. Lebitso la hae e ne e le Kamohelo empa a tumme ka la Kami moo sekolong. Enwa moshemane e ne e se le ka yena. O ne a thibane ditsebe e le ka nnete. O ne a hlola a opitse porinsepala hlooho. O ne a kgalemelwa ka mona le ka mona. Ha e le mafelo a beke a malelele o ne a atisa ho tshwarwa a nwele ba Kgaeyane kapa a ile Phuthaditjhaba ntle le tumello. Ha monghadi Sebetla, mosuwehlooho sekolong sa Mmampoi, a ne a tshwana le mesuwehlooho e meng, a ka be a ne a lelekwe sekolong di sa tloha.

Dillo o lekile ka makgetlo ho buisana le Kami hore a tlohele mekgwa ena ya hae e fahlilweng. A mo lemosa hore le ha ntate Sebetla a ntse a sa mo leleke sekolong ha a ntse a etsa tsena tse swabisang, ho tla etsahala ka le leng hore a fele pelo, e be o a mo leleka. Matitjhere a ne a se e ikeme ka lepaketla hore Kami a lelekwe sekolong, hoba e se e le makgetlo a tshwarwa ka melato e tshwanang.

Ka nako eo a kgalemelwang kapa a lemoswang kotsi ya diketso tsa hae, o ne a mamela ka hloko, hoo le ya mo kgalemang a neng a bona hore le ha ho ka thwe ntho di a tshwana, o utlwile kajeno, mme o bakile, ha a sa tla phetha. Ha o bua ka ho mo leleka sekolong teng, Kami o ne a baka mohau, o ne o tla bona meokgo e se e keketla marameng.

Matsatsing a sekolo, Kamohelo e ne e le moithuti ya ikobetseng molao. Bothata bo ne bo ba mafelong a beke. Ha a ne a ka tlohela botlokotsebe, o ne a ka nna a balwa lenaneng la ba bohlale ka sehlopheng. Mahareng a beke, e se e tla ba mafelo a beke ya Paseka, Kami a leka ho konkolla Dillo. O mmolella hore Moqebelong oo wa Paseka, bosiung ba teng, ba tlo ya moketeng wa letsatsi la tswalo la motswalle wa hae. Dillo o lekile ho ipelaetsa ka hona le hwane, empa thuso ya se be teng. Kamohelo a qhelela ka thoko mabakanyana ao Dillo a lekang ho a beha hore ba se ye moketjaneng oo. Ha Dillo a bua taba ya ho lelekwa sekolong ha ba ka fumanwa ba tlotse molao, Kami a mmolella hore hoo ho ke ke ha etsahala. Taba ena ya ho thoba sekolong e ne e sa fe Dillo tshweya. Hangata ha a le mong o ne a nahana ka yona, feela Kamohelo a hla a mo phephethela hole kwana.

La fihla le sa hane tsatsi la Moqebelo. Tsatsing leo ho ne ho tlo ba le sehlopha sa dibini sekolong seo sa Mmampoi. Ka hora ya bosupa mokete wa dibini wa qala. Nako ha e otlala hora ya borobedi botsekeng, kwetsepe tse pedi tsa rona tsa nyenyelepa. Methaka e tsamaile e phahamisitse maoto moo ho potlaketsweng dipalangwang tse lebang Phuthaditjhaba, moketeng wa letsatsi la tswalo. Mokete oo o ne o tlo qala ka hora ya borobong. Ha e ba monate mme boDillo ba fumane le dikgarebe di se di ba emetse moo.

Tsatsing le hlahlamang ba ile ba boela sekolong. Ka lehlohonolo ba se bonwe ha ba fihla, mme ha se be le motho ya tsebang hore bosiu bo fetileng ba robetse matsekela. Basotho ba re ho thoba ha namane ke ho tlwaela. Ka mora mona ba boela ba nna ba thoba ho se letho le ba hlahelang. Dillo le yena a shwa letswalo jwale. Kgarejana tsa bona le tsona tsa nkeha. Dillo a futhumallwa ke lefatshe a ba a lebala hore ha a tlela maratonyana a masawana ao e tla reng ha o se o qetile sekolo, o ke keng wa hlola o sa kopana le eo o neng o ithetsa hore ke yena feela. Mafelong a lemo seo Dillo a pasa ka ho fetiswa.

[E qotsitswe le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa bukeng ena: *Leboella le ja*, KSM Mohapi, 1995: 7–8]

- 1.1 Bolela sepheo se le seng feela seo batswadi ba neng ba romella bana ba bona sekolong sa Mmampoi. (1)
- 1.2 Tlhodisano eo Dillo a neng a iphumana a le ka hara yona e ne e le ya eng? (1)
- 1.3 Kami o ne a tlo tswela komiti ya boithabiso molemo ofe jwalo ka ha a ile a kgethwa ho ba letsoho la modulasetulo? (2)
- 1.4 Ha o lekola boitshwaro ba Kamohelo, na o bona ho ne ho tshwanelehile hore a tebelwe sekolong kapa a se ke a tebelwa? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.5 Ha o nahana, ebe ke ka lebaka la eng ha Kami a ne a keketlisa meokgo ha ho buuwa taba ya hore o tla lelekwa sekolong? (2)
- 1.6 Bofokodi ba Dillo e bile bofe hore a qetelle a thoba sekolong leha taba ena e ne e sa mo fe tshweya? (1)
- 1.7 Lentswe kwetsepe polelong ena, 'Nako ha e otlala hora ya borobedi botsekeng, kwetsepe tse pedi tsa rona tsa nyenyelepa' le bolela eng? (2)

1.8 Hlalosa sekapolelo/maelana ana a latelang:

'ho thoba ha namane ke ho tlwaela'

(2)

1.9 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng.

Polelo ena, *'Dillo le yena a shwa letswalo jwale'* e bolela ho re ...

- A o ne a se a sa tshohe letho.
- B setho sa mmele se ile sa omella.
- C o ne a hloka matla.
- D o ne a shwele bohatsu.

(1)

1.10 Bolela hore polelo e latelang ke **nnete** kapa ke **mafosi** o be o fane ka lebaka la karabo ya hao.

Dillo le Kami ke baithuti ba mamelang melao ya sekolo ka ho phethahala.

(2)

1.11 Ke phetoho efe e bonahetseng boitshwarong ba Dillo, mme e bakilwe ke eng?

(2)

1.12 Akaretsa ditaba tsa tema ena ka polelo e le nngwe e jereng mohopolo wa sehlooho.

(2)

TEMA YA 2

Boha tema ena e latelang mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

[Setshwantsho se qotsitse makasineng wa *Drum* ya 3 Motsheanong 2012:16]

1.13 Bolela hore ho etsahalang setshwantshong se ka hodimo ho ya ka kutlwisiso ya hao.

(2)

- 1.14 O nahana hore ke ka lebaka lefe ha e mong wa bashanyana a ipatile sefahleho? (2)
- 1.15 Bolela ketsahalo e le nngwe e tshwanang kapa e fapaneng le e hlahellang temeng ya pele le temeng ya bobedi? (2)
- 1.16 Ha o nahana, ho lokela hore ho etsahale eng ka ditamene tse ahilweng haufi le dikolo? (2)
- 1.17 Ho na le baithuti ba lemohang kotsi ya ho ya tameneng ka nako ya sekolo. Re kumele hanyane se bontshang hore ba lemoha hore seo ba se etsang se kotsi. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang. E bua ka tshebediso e mpe ya tahi.

ELA HLOKO

O lebeletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatsa seo mongodi a se bolelang ka mantswe a sa feteng 90.
2. Sebedisa mantswe a hao ka hohle kamoo o ka kgonang kateng.
3. Dintlha e be tse SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
4. O ka ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng kapa wa lokodisa dintlha.
5. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TSHEBEDISO E MPE YA TAHI

Tahi e bakela batho mafu a hlobaetsang, a hlokanang pheko. Mafu a kang lefu la sebete, kankere/mofetshe, bolebadi, ho shwa ha disele tsa boko, ho sithabela maikutlo, tshenyo ya boko, tshenyo ya pelo le phallo ya madi ke ona a atileng haholo. Ha o se o na le a mang a mafu a boletsweng, bophelo ba hao bo se bo le tlotsing. Motho ya nwang jwala haholo o bonahala ka matshwao ana; ha a kgone ho fokotsa sekgahla seo a nwang ka sona, o pata tahi kapa a iketse eka ha a nwa. Ha a botswa ka sena o a itatola. O inwella eng kapa eng ha feela e taha kelello. Ha a qeta ha a kgone ho ja kapa ho robala ka tshwanelo. Ha a ikgathalle, o bohlaswa. Ha a iqenehele ebile ha a itlhokomele. Metsi le ona ke bothata hobane ha a hlape le ho hlape.

Ha a hlokomele lelapa. Mopotso wa hae o fella taping. Dikamano tsa hae le batho/basebetsimmoho ha di ntle hohang. O a ba tella, ha a hlomphe maikutlo a bona. O nwa le ha a bona hore o se a okametse lebitla, a be a itshireletsa ka hore bohle re ntse re tla shwa ebile ba bang ba tla bolawa ke tee. Maikutlo a hae ha a tsitsa ka nako tsohle, o rata le morusu ha a hleutse. O tsoma tahi letsatsi lohle. Ha a tlohela tahi re mmona ka ho thothomela, ho hatsela, lehlatsa kapa ho fufulelwa hoseng kapa nakong eo a so kang a nwa. O ba le letope le mo sitisang ho tshwara eng kapa eng feela.

Ha o hlokomela hore motho e se e le lehlena, buisana le yena sephiring. Ela hloko hore o se ke wa utlwahala e ka o a mo ahlola. Mo hlokomedise hore o a mo rata, mme o batla ho mo thusa. O se ke wa mo qobella ho tlohela tahi, feela mo fe sebaka sa ho itlohella yona ka boyena. Ha o se o felletswe ke maqheka ohle, o ka kopa mosebeletsi wa setjhaba hore a etse kgothaletso ya hore a iswe setsing ya tlabollo ya basebedisi ba dithethefatsi.

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *MOVE*, Hlakola 2012: 48]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B:**10**

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Boha papatso ena e latelang, e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

PAPATSO

Sebolaya dikokwanahloko

SAVLON® haesale e le sebolaya dikokwanahloko se ratwang Afrika Borwa.*

Sebolaya dikokwanahloko sa ha SAVLON'S® jwale se se fumaneha le ka lethathama le letjha la disepa tsa SAVLON® Hygiene, Handwashes le Bodywashes. Ka lethathama lena le letjha la ho hlwekisa la SAVLON® Hygiene, o ka ba le boitshepo ba ho shebana le lefatshe o tseba hantle hore o foreshe o bile o hlwekile. Lethathama lena le letjha le thusa ho sireletsa kgahlano le dikokwanahloko ha mmoho le ho hlwekisa le hona ho boloka letlalo la hao le le foreshe ka nako e le nngwe.

Disepa tsa SAVLON® hygiene, bodywashes le handwashes di fumaneha ka mefuta e fapafapaneng ho kenyeletsa le Gentle, Deo Active Fresh, Energising Citrus, Soothing Herbal le Original.

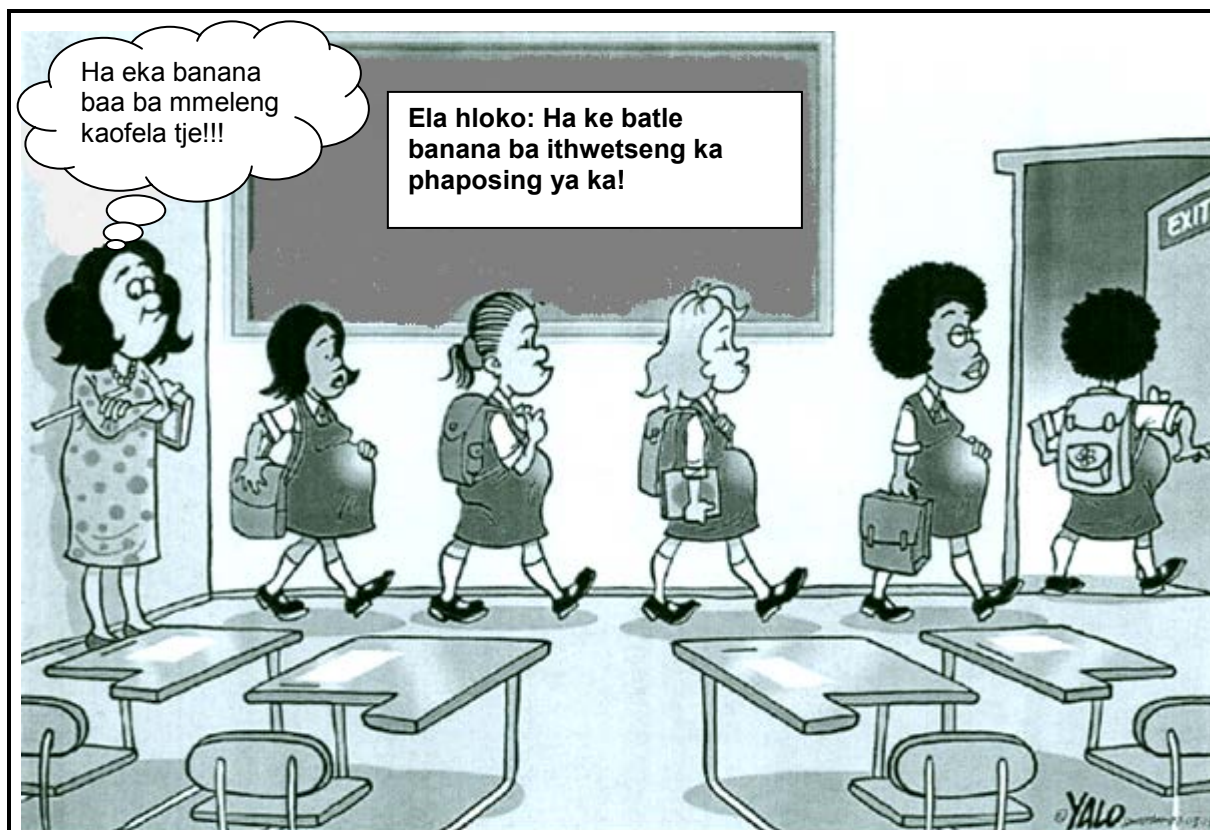

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasine wa Bona Mphalane 2011: 115]

- 3.1 Papatsong e ka hodimo ho hlahisitswe mefuta e meraro ya dihlahiswa tsa Savlon. Bolela mefuta e mmedi. (2)
 - 3.2 Bolela seo dihlahiswa tsena tsa Savlon di kgonang ho se etsa. Fana ka dintlha tse pedi. (2)
 - 3.3 Bolela mawa a mabedi feela ao mongodi a a sebedisitseng ho bapatsa sehlahiswa sena. (2)
 - 3.4 Ke polelo efe eo o ka reng e na le matla a tshusumetso papatsong ena? (2)
 - 3.5 Na o a kgolwa hore dihlahiswa tsena tsa Savlon di ka kgona ho etsa hore o ikutiwe o na le boitshepo ba ho shebana le lefatshe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- [10]**

POTSO YA 4: KHATHUNU

Boha khathunu ena e latelang, e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

[Se qotsitswe le ho lokiswa ho tswa koranteng ya *Sowetan* 2013:1]

- 4.1 Hlalosa khathunu ena ho ya ka kutlwisiso ya hao. (2)
- 4.2 Hana molao wa motheo wa naha o tshehetsa banana bana ba immeng ka tsela efe? (2)
- 4.3 Mantswe a ka hara pudulwana ya monahano, a re senolela maikutlo a jwang a mosuwetsana? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 4.4 Molaetsa oo re o fumanang ha re sheba ditulo tse sa dulwang ke baithuti ke ofe? (2)
- 4.5 Ebe o sisinya hore setjhaba le sekolo di ka etsang ho fokotsa sekgahla sa baithuti ba bang mmeleng dikolong selemo se seng le se seng? (2)

[10]

POTSO YA 5: TEMA E NGOTSWENG/PROSA

Bala tema ena, e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

Ha se patuwe hore baqolotsi ba ditaba dinaheng tse ngata lefatshe ka bophara ba hlirisetswa ho phetha mosebetsi wa bona ka bokgabane. Le hoja ba sebetse bosiu le motsheare ho ka beha setjhaba sehlohlolong sa ditaba, ha se ba bangata ba ananelang boitelo bona ba bona. Ho batho ba bang boraditaba ke metswalle ya sebele, ho ba bang ba nkuwa e le mahlabaphiyo, dira tse kgolo tsa mmuso le setjhaba. Feela le ha ho le jwalo nnete ya mmakoma ke hore baqolotsi ba ditaba ke mahlo le ditsebe tsa setjhaba. Ntle le bona setjhaba se ka ba lefifing la bonkantjana, mme ka tsela e jwalo se ke ke sa tseba letho ka diketsahalo tsa hole le haufi. Ka nako tse ding baqolotsi ba ditaba ba qobellwa ho etsa diqeto tse matla ka maphelo a bona; ba lokela ho kgetha pakeng tsa mosebetsi wa ho tlaleha ditaba kapa ho sireletsa ba malapa a bona.

Mabaka a etsang hore setjhaba se reke masedinyana ke hore se dule se le sehlohlolong sa ditaba ka dinako tsohle. Sena se ka phethahala ha feela re na le boraditaba ba sebetse sa ho beha tau setswetse ekasitana le ho se kgathalle ho tshetjwa. Mathata a tjamelaneng le naha ena a bongata bo thibang letsatsi. Ka mehla re dula re tlalehelwa ka bahlanka ba mmuso ba hulanyang maoto mosebetsing wa bona. Ba bang bona ho thwe ba ithuisa ka bomenemene, boqhekanyetsi ekasitana le bobodu. Makgotleng a mang a motse, lebetlela le kgaohela hodima hlooho ya monna ka ha balekgotla ba mekgatlo e fapaneng ya dipolotiki ba tseka matla a ho busa.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Ntshunyekgare*, T Letshaba 2008: iv]

- 5.1 'Le leng la mabaka a etsang hore setjhaba se reke masedinyana ke hore se dule se le sehlohlolong sa ditaba ka dinako **tsohle**.' Lentswe le ntshofaditsweng ke leakaretsi. Ipopele polelo ya hao e nang le leakaretsi le latelang:

yohle

(1)

- 5.2 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho A–D, mme o ngole feela tlhaku e lebaneng le polelo e nepahetseng.

Sekapolelo se hlalosing hore ditaba di ka tsejwa ha feela re ka ba le boraditaba ba sa tshabeng letho ke sena ...

- A ha re na le boraditaba bao e leng bomaratahelele.
- B ha re na le boraditaba ba sebetse sa ho beha tau setswetse.
- C ha re na le baqolotsi ba ditaba ba ditlhong.
- D ha re na le ditau tse ngata serapeng sa diphoofolo.

(1)

- 5.3 Fetolela karolo e ntshofaditsweng polelong ena temekisong ya tatolo, mme o ngole polelo e felletseng.

Makgotleng a mang a motse **lebetlela le kgaohela** hodima hlooho ya monna.

(2)

- 5.4 'Ka mehla re dula re tlalehelwa ka bahlanka **ba mmuso** ba hulanyang maoto.'
Ipopele polelo ya hao e nang le lerui le leng ntle le lena le polelong eo o e
filweng. Sehella mola ho bontsha lerui le polelong ya hao. (2)
- 5.5 Ngola polelo ena botjha, mme o lokise diphoso tse ho yona. Sehella mola
moo o lokisitseng teng.
Moqolotsi wa ditaba o mboleletse ditaba kaufela di le jwalo. (2)
- 5.6 Polelong ena '*... balekgotla ba mekgatlo e fapaneng ya dipolotiki ba tseka
matla a ho busa*', e sebopehong sa boetsi. Ngola polelo ena hape, mme o e
behe ka sebopeho sa boetsuwa. (2)
[10]
- MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30**
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70